

УДК 378.22:159.9

ТІТОВА Тетяна Євгенівна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Стаття присвячена проблемі формування ціннісно-смыслової сфери майбутніх психологів під час професійного навчання. Розкриваються можливості психологічного супроводу розвитку особистості в цілому та її ціннісно-смыслової сфери зокрема. Описується програма психологічного супроводу формування ціннісно-смыслової сфери студентів, що навчаються за спеціальністю «Психологія».

Ключові слова: *ціннісно-смыслова сфера особистості, ціннісні орієнтації майбутнього психолога, психологічний супровід, програма оптимізації процесу формування ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.*

Постановка проблеми. У наш час запити суспільства до практичної психології постійно зростають, що зумовлює необхідність у наявності висококваліфікованих фахівців, здатних до постійного самовдосконалення, розкриття свого професійно-особистісного потенціалу, рефлексивного управління своєю професійною діяльністю, перетворення професійної та суб'єктної активності. Зазначене стає можливим через цілеспрямоване формування ціннісно-смыслової сфери фахівця-психолога, розвиток його аксіологічної компетентності та оптимізацію зазначеного процесу шляхом психологічного супроводу.

Аналіз останніх наукових праць. Дослідженню ціннісно-смыслової сфери молоді у контексті майбутньої професійної діяльності присвячено праці М.Ю. Ворбан, Т.М. Данилової, Ю.Г. Долинської, З.С. Карпенко, Д.О. Леонтєва, Н.П. Максимчук, Є.Д. Научитель, Г.С. Нікіфорової, Г.К. Радчук, А.В. Сірого, М.С. Яницького та ін.

Існує значна кількість вітчизняних досліджень, присвячених особливостям підготовки практичних психологів

(О.Ф. Бондаренко, Ж.П. Вірна, С.Д. Максименко, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, В.А. Семиченко, Н.В. Чепелева, та ін.), становленню та розвитку самосвідомості психолога (І.П. Андрійчук, А.Г. Самойлова, О.Є. Сапогова, Н.Ф. Шевченко), особливостям динаміки ціннісної сфери психолога (Н.О Антонова, Т.А. Вілюжаніна, Н.І. Іванцев, Т.А. Кадикова).

Проблему психологічного супроводу розвитку особистості розробляли такі сучасні психологи, як М.Е. Александровська, М.Р. Бітянова, Є.А. Козирева, Р.В. Овчарова, Т.І. Чиркова та ін.

Дослідники вказують на необхідність дослідження змісту ціннісно-смиислової сфери особистості та особливостей його втілення в ціннісній регуляції поведінки та діяльності. Особливого значення ця проблема набуває в контексті фахової підготовки майбутніх психологів [4], оскільки необхідним є формування у них дієвої ціннісної системи як основи для розвитку професійно важливих мотиваційно-особистісних та інструментальних якостей, що є передумовою успішної реалізації майбутньої професійної діяльності в цілому.

Основна мета статті полягає у визначенні можливостей психологічного супроводу формування ціннісно-смиислової сфери майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ціннісно-смиислової сфери особистості в юнацькому віці має певні особливості. Студент як суб'єкт саморозвитку не завжди здатний до самостійного вирішення існуючих проблем та усунення протиріч, і, як наслідок, розвиток його ціннісно-смиислової сфери уповільнюється, припиняється чи відбувається у напрямку, протилежному до професійної та навчальної діяльності.

Оптимізувати процес розвитку ціннісно-смиислової сфери особистості можливо за рахунок його психологічного супроводу, що передбачає застосування в рамках професійного навчання цілісної системи діагностичних і розвивальних аксіологічних технологій, які «будуть забезпечувати підвищення ефективності цього процесу та одночасно вдоволеності цим процесом всіх його суб'єктів» [1, с.271].

У науковій літературі не існує єдиного універсального підходу до розуміння психологічного супроводу, однак багатьма авторами визначаються його основні характеристики. Так, по-

перше, у понятті «супровід» акцентується увага на його безперервності, постійності та цілісності; по-друге, «супровід» здійснюється у взаємодії всіх учасників навчального процесу (психологом, викладачами, батьками учнями/студентами); по-третє, «супровід» обов'язково включає вивчення, розвиток, формування та корекцію як взаємопов'язані елементи єдиного цілісного процесу.

Психологічний супровід у контексті шкільної освіти розглядається як «система професійної діяльності психолога, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання та психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії» [1, с.21]. Отже, можна припустити, що психологічним супроводом у межах навчання у виші є така професійна діяльність психолога, яка спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для успішного особистісно-професійного розвитку в ситуаціях вузівської взаємодії.

Основною метою психологічного супроводу розвитку особистості, у тому числі й юнацькому віці, є активізація їхніх власних ресурсів розвитку та запуск механізмів саморозвитку особистості при вирішенні різноманітних життєвих ситуацій [3].

Досягнення зазначеної мети можливе при дотриманні наступних принципів:

1. Наслідування природного розвитку особистості на даному віковому та соціокультурному етапі онтогенезу, опора на реально існуючі особистісні досягнення.

2. Створення умов для самостійного творчого освоєння особистістю системи відношень зі світом та самим собою, а також створення умов для здійснення кожним особистісно значущих виборів та допомога у прийнятті відповідальності за власне життя.

3. Створення у межах об'єктивно існуючого соціально-педагогічного середовища умов для максимального в цій ситуації особистісного та професійного розвитку особистості.

4. Забезпечення переважно опосередкованого психологічного впливу на студента (студентів) через викладача та традиційні форми навчально-професійної взаємодії [1].

У контексті психологічного супроводу студент розглядається як *клієнт*, а викладачі, батьки, адміністрація виступають *суб'єктами супроводу*, які разом із психологом беруть участь у процесі супроводу за принципами співробітництва, особистої та професійної відповідальності [1].

Модель психологічного супроводу є достатньо ефективною, оскільки одним із напрямків у вирішенні проблем розвитку є створення умов, за яких проблема не виникає або вирішується, даючи позитивні результати, оскільки дозволяє спиратись на закономірності процесу розвитку та враховувати ці зміни при організації взаємодії [6].

Відповідно, діяльність практичного психолога у контексті психологічного супроводу формування ціннісно-сміслової сфери студента повинна бути спрямована на здійснення разом з викладачами аналізу навчального середовища з точки зору тих можливостей, які воно надає для професійно-особистісного розвитку особистості студента, а також вимог, що висувуються до їх психологічних можливостей та рівнів розвитку; визначення психологічних критеріїв ефективного навчання та особистісного розвитку юнаків; розробку та запровадження певних засобів, форм та методів роботи, які будуть умовами успішного формування ціннісно-сміслової сфери студентів; забезпечення системності застосування зазначених умов, що сприятиме досягненню максимальних результатів [1, 2].

Враховуючи вимоги до організації психологічного супроводу, слід вказати, що психологічний супровід формування ціннісно-сміслової сфери студентів повинен здійснюватись з врахуванням:

– їхніх індивідуальних особливостей (особливостей психічної організації, інтересів, стилю спілкування, ставлення до оточуючого та ін.);

– проблем або труднощів, які виникають у студента в різних сферах його навчально-професійної діяльності та у його внутрішньому психічному самопочутті [1];

– закономірностей психічного розвитку та його особливостей на відповідній віковій стадії [6].

Саме це і визначає ті форми та засоби, які найбільш доцільно використовувати для психологічного супроводу розвитку особистості.

Робота з оптимізації процесу формування ціннісно-сислової сфери особистості студентів може здійснюватись у кількох напрямках, а саме: через роботу з викладачами, через роботу з психологом соціально-психологічної служби вищого навчального закладу, через роботу зі студентами, що навчаються за спеціальністю «Психологія».

Основною метою вище вказаної роботи є формування аксіологічної компетентності та розвитку ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів, а також підвищення аксіологічної компетентності викладачів.

Зазначена мета може реалізуватись через усвідомлення студентами існуючої системи особистісних та професійних цінностей, а також ступеню їхньої узгодженості; узгодження особистісних та професійних ціннісних орієнтацій студентів, формування розвиненої, гармонійної системи ціннісних та смислових орієнтацій; усвідомлення викладачами цінностей, якими вони керуються у поведінці та професійній діяльності та ступеню узгодженості власної ціннісної системи з провідними гуманістичними цінностями.

Основними завданнями практичного психолога закладів освіти є підвищення аксіологічної компетентності викладачів та студентів; усвідомлення викладачами ціннісних орієнтацій, які реалізуються ними у професійній діяльності та на основі яких будується їхня взаємодія зі студентами; сприяння розвитку гуманістичних ціннісних орієнтацій викладачів; усвідомлення студентами системи актуальних цінностей та смислів, які реалізуються ними у поведінці та діяльності; усвідомлення студентами ціннісних пріоритетів професійної діяльності психолога; сприяння розвитку гармонійної ціннісної системи студентів із опорою на гуманістичні цінності; налагодження ефективної взаємодії в системі “викладач-студенти”; сприяння виникнення у викладачів та студентів ціннісного відношення до саморозвитку та самовдосконалення.

Зазначені завдання можуть реалізуватись, по-перше, через роботу з викладачами, по-друге – через роботу зі студентами та по-третє – через спільну роботу з викладачами та студентами.

Робота з викладачами може здійснюватись у вигляді курсів підвищення кваліфікації, круглих столів, дискусій, тренінгів, рефлексивних практикумів, методичних та науково-практичних семінарів, консультативної та психотерапевтичної роботи і т.д.

Важливо використовувати тренінгові форми роботи з метою розвитку особистісної сфери викладача, його здібностей «прийняття іншого» як індивідуальності, для виявлення моделей, установок та ціннісних орієнтацій, що реалізуються в тих чи інших способах поведінки, а також особливостях відношення до себе, до інших, до праці, формування рефлексивної позиції педагога, формування позитивної «Я-концепції», формування особистісного ставлення викладача до сучасних освітніх технологій.

Психологічний супровід формування ціннісно-сміслової сфери студентів-психологів може здійснюватись через:

1. Проведення діагностики особливостей розвитку ціннісно-сміслової сфери майбутніх психологів. Н.М. Пейсахов зазначає, що ціннісні орієнтації відображають структуру усвідомлених цілей студентів у пізнавальній діяльності, а також рівень розвитку їхнього самопізнання та самооцінки, а виявлення ціннісних орієнтацій студентів є першим етапом в організації діагностики та розвитку здібності студентів до самоуправління пізнавальною діяльністю [5].

Виявлення особливостей ціннісно-сміслової сфери студентів проводиться з метою з'ясування провідних ціннісних орієнтацій, які можуть опосередковувати процес сприймання викладача та навчального матеріалу, впливати на взаємодію з викладачами, а також на процес засвоєння та застосування професійних знань, умінь, навичок.

2. Проведення «аксіологічних семінарів». Проводяться у діалогічній формі з метою усвідомлення, розвитку та уточнення ціннісно-сміслової сфери студентів. У результаті створюється поле для розуміння та сприйняття студентами навчального матеріалу через призму «значення-для-мене».

3. Складання «аксіологічного портрету» героїв фільмів, мультфільмів, відомих людей тощо. Проводиться з метою усвідомлення власних ціннісних орієнтацій, вміння визначати ціннісні орієнтації, які регулюють поведінку та діяльність. Така робота сприяє виробленню навичок аналізу та самоаналізу (у тому числі й у аксіологічній сфері), привчає до спостережливості, розкриває механізми ціннісної саморегуляції.

4. Аналіз випадків (робота з фільмами, текстами статей, літературними творами тощо). Сприяє формуванню вміння виявляти ціннісні підстави виборів, аналізувати наслідки таких виборів та формувати почуття відповідальності; співставляти та підпорядковувати різні ціннісні орієнтації, особливо в ситуації конфліктів та протиріч; спонукати до вироблення суб'єктної позиції студента.

5. Роботу з метафорою (казками, анекдотами, афоризмами, притчами тощо). Метафори дозволяють створити активне особистісне ставлення студентів до власних ціннісних орієнтацій, навчально-пізнавальних та професійних цінностей.

6. Складання «пам'ятки психолога» та «пам'ятки клієнта», використовується з метою поглиблення розуміння ціннісних основ взаємодії клієнта і психолога, можливості виникнення у них ціннісних бар'єрів та протиріч тощо.

7. Написання оповідань та казок, що відображають ціннісну спрямованість професійної діяльності психолога та спонукають до більш глибокого усвідомлення студентами цінностей професійної діяльності, співвіднесення їх з системою особистісних ціннісних орієнтацій.

8. Індивідуальну консультативну роботу, яка спрямована на формування «відкритості» до сприйняття впливів, виявлення ціннісних детермінант психологічних проблем студентів, супровід розвитку їхньої ціннісно-сміслової сфери.

9. Проведення соціально-психологічних тренінгів та тренінгів особистісного зростання, що проводиться з метою формування суб'єктної позиції студента (як суб'єкта життя, навчання та професійної діяльності), розвитку навичок ціннісної саморегуляції, заснованої на механізмах свободи та відповідальності та, на думку О.Р. Калітеєвської, є показником особистісної зрілості.

Як було зазначено вище, психолог закладу освіти має здійснювати психологічний супровід особистісного розвитку викладача та студента. Він може реалізувати останнє як через роботу з викладачами та студентами окремо, так і через створення умов, які б сприяли взаєморозвитку викладачів та студентів. Взаєморозвиток відбувається у ході виконання спільної діяльності, при участі та фасилітуючому супроводі психолога.

Спільна робота викладачів і студентів може реалізовуватись через: проведення спільної науково-дослідної роботи в галузі ціннісно-сислової сфери особистості; організацію спільних просвітницьких заходів для студентів та викладачів інших спеціальностей / для громадян регіону; участь у різноманітних науково-практичних конференціях, семінарах, фестивалях, тренінгах; організацію факультативів та гуртків психології, круглих столів, дискусій, літніх психологічних шкіл; створення центрів психологічної допомоги при соціально-психологічній службі вузу для населення регіону з залученням студентів-волонтерів та викладачів навчального закладу.

Проведення спільної роботи зі студентами та викладачами дає можливість виявити особливості їхніх індивідуальних ціннісних пріоритетів та цінностей професійної діяльності, створити поле для розвитку позитивної «Я-концепції» та рефлексивної позиції студентів і викладачів, сприяти усвідомленню провідних гуманістичних цінностей, їх місця у структурі професійної діяльності, створенню простору особистісно-орієнтованої, діалогічної, партнерської взаємодії тощо.

Враховуючи зміст роботи по здійсненню психологічного супроводу процесу формування та розвитку аксіологічної компетентності студентів та викладачів, особливими є вимоги до особистості практичного психолога психологічної служби системи освіти. Він повинен не лише розуміти необхідність розвитку ціннісно-сислової сфери особистості викладача та студента, але й сам бути зрілою, гармонійною особистістю зі сформованою системою ціннісних орієнтацій. Практичний психолог повинен мати високий рівень знань у царині ціннісних орієнтацій особистості, а також мати особистий досвід та

практичні навички і вміння по їх формуванню та розвитку. Вищезазначене обумовлює необхідність наявності у психолога досвіду участі в різноманітних психотерапевтичних проектах, наявності “клієнтського досвіду”, у спеціалізованих навчальних програмах тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проблема психологічного супроводу є достатньо актуальною у контексті вищої освіти. Особливого значення вона набуває у межах професійної підготовки майбутніх психологів. Психологічний супровід формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх психологів включає ряд заходів, які реалізуються через роботу з викладачами, студентами та спільну роботу зі студентами викладачами та спрямовані на розвиток їхньої аксіологічної компетентності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективи її дослідження вбачаємо у подальшій теоретичній розробці проблеми формування ціннісно-сміслової сфери спеціалістів професій типу «Людина-Людина» та вивченні особливостей ціннісних орієнтацій особистості на різних етапах її професійного становлення.

Список використаних джерел

1. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе / М.Р. Битянова. – М. : СОВЕРШЕНСТВО, 1997. – 297с.
2. Деркач А.А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А.А. Деркач, Е.В. Селезнева. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института ; Воронеж : МОДЕК, 2006. – 496с.
3. Кобзарева И.И. Психологическое сопровождение как направление деятельности психологической службы в системе профильного обучения / И.И. Кобзарева // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2010. – №69. – С.95-101.
4. Максименко С.Д. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога / С.Д. Максименко, Т.Б. Ільїна // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №1. – С.2-6.
5. Прикладная психология в высшей школе : [коллектив. монография / науч. ред. Пейсахов Н. М.]. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1979. – 270с.

6. Рёгуш Л. А. Проблемы психического развития и их предупреждение (от рождения до пожилого возраста) /Л.А. Рёгуш. – СПб. : Речь, 2006 – 320 с.

Т.Е. Титова

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

Статья посвящена проблеме формирования ценностно-смысловой сферы будущих психологов в процессе профессионального обучения. Раскрываются возможности психологического сопровождения развития личности в целом и её ценностно-смысловой сферы в частности. Описывается программа психологического сопровождения формирования ценностно-смысловой сферы студентов, обучающихся по специальности «Психология».

Ключевые слова: *ценностно-смысловая сфера личности, ценностные ориентации будущего психолога, психологическое сопровождение, программа оптимизации процесса формирования ценностных ориентаций будущих психологов.*

T. Titova

THE PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF THE FORMATION OF VALUE-SEMANTIC SPHERE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article is dedicated to the problem of the forming of future psychologists' value orientations in the process of professional training at higher educational establishment. The possibilities of psychological accompany of personality development in whole and its value-meaning sphere in particular is revealed. This psychological accompany is aimed to activate the resources and mechanisms of self-development when solving different life situations. It is based on several principles and takes into account students' individual peculiarities and their difficulties in the process of professional training. The main tasks of psychological accompany are highlighted.

The program of psychological accompany of the process of students' value-meaning sphere forming is represented. This program contains such elements: 1) the psychodiagnostics of students' value-meaning sphere; 2) holding of the "axiological seminars"; 3) creating of "psychological portraits" of the famous people etc.; 4) case studies; 5) working with metaphors; 6) drafting of psychologist's and client's commemorative booklets; 7) writing of stories and fairy-tales; 8) individual consulting; 9) realization of social-psychological trainings with students and teachers.

Key words: *personality value-meaning sphere, future psychologists' value orientations, the program aimed to optimize the process of future psychologists' value orientations forming.*

Надійшла до редакції 3.12.2014 р.